
Za Petrem Matějů

Jak bych nejlépe vzpomněl na Petra Matějů, kamaráda ze studií, spolupracovníka, autora mnoha projektů, článků a knížek, jednu chvíli i zapáleného politika, teoretika i metodologa, ale především sociologického výzkumníka a přítele? Troufnu si jen na několik osobních vzpomínek bez nároku na úplnost nebo vyváženost. Celé dílo profesora Petra Matějů posoudili a jistě ještě posoudí jiní, určitě informovanější.

Petra jsem poznal na studiích na Fakultě sociálních věd a publicistiky UK počátkem sedmdesátých let. Byl tehdy také hercem amatérského divadla. Vyhráli Wolkrův Prostějov a postupně se profesionalizovali. Od představení Máchova Máje v garáži ve Střešovicích se propracovali až k profesionální scéně Divadla na okraji. Na Blokovu poému Dvanáct i na Petrova Francina v Hrabalových Postřižinách nezapomenu. Zdena Hadrboľcová, Lenka Machoninová, Ondřej Pavelka, Iva Hüttnerová – to byli jeho partneři a partnerky na scéně.

Při studiu našeho oboru sociologie jsme se společně připravovali na zkoušku z dějin filozofie na chatě Petrových rodičů ve Voznici blízko Dobříše. Byli jsme tam pět neděl. Už tehdy byl důkladný. Když byl o něčem přesvědčen, byl schopen vydat nepředstavitelné množství úsilí a energie, aby dosáhl cíle. Uměl naslouchat, diskutoval, shromáždil argumenty a často také lidi kolem sebe přesvědčil. Povedlo se mu to například v roce 2000, kdy získal jako poslanec podporu sněmovny pro novelu zákona o vysokých školách, která zavedla novější definice bakalářského a navazujícího magisterského stupně vysokoškolského vzdělávání a přesnější pravidla pro toto studium v souladu s tzv. Boloňskou deklarací. Novela uspěla a podpořila vstup českých studentů do společného prostoru vysokoškolského vzdělávání v Evropě.

Jako poslanec přesvědčoval vždy věcnými argumenty, které podkládal výzkumy a validními daty. V roce 2002 předložil „Návrh zákona o změně ve financování studia na vysoké škole“. Financování veřejných vysokých škol se snažil zlepšit zavedením školného. V zákoně navrhoval dlouhodobé bezúročné studijní půjčky a systém sociální podpory studentů. Přestože v důvodové zprávě k zákonu zohlednil rozpočtová, vzdělávací i sociální hlediska, použil grafy, výpočty i mezinárodní srovnání, s prosazením zákona již neuspěl.

Nikdy však nevzdal své zaujetí myšlenkou zasloužené podpory vědy a vysokého školství. Analyticky prokázal význam investic do vzdělání, smysluplnost vysoké vzdělanosti, meritokratického modelu výběru a odměňování i dlouhodobost dopadů vzdělávací politiky. V mezinárodních komparacích ukázal, jak se s výhodou vrací prostředky investované do vzdělávání, jak jsou tyto efekty významné a s jak dlouhým odstupem se projevují. V podrobných sociologických studiích předvedl on i jeho spolupracovníci, žáci a následovníci, v čem spočívaly a stále ještě spočívají problémy českého vysokého školství.

Petr Matějů se zabýval otázkami sociální stratifikace, především na příkladu české společnosti. Dlouhodobě spolupracoval s předními odborníky na procesy sociální a vzdělanostní stratifikace a mobility ve světě. Byl na stáži u profesora R. M. Hausera na University of Wisconsin-Madison v roce 1987. V letech 1994 až 2003 byl hostujícím profesorem na UCLA v Los Angeles. Problematiku mezigenerační sociální mobility i vzdělanostních šancí léta velmi poutavým způsobem vyučoval. Dnes již dvě generace sociologů znají příběh postupného rozvíjení modelů mezigenerační mobility a stratifikace tak, jak ho Petr Matějů přesvědčivě popsal ve svých studiích a vysvětlil svým magisterským studentům, doktorandům a mladším spolupracovníkům. Mezinárodní projekt sociální stratifikace ve východní Evropě a také projekt Sociální trendy, který inicioval spolu s Jiřím Večerníkem, patřily k nejnáročnějším akcím, které společenské vědy na ústavech Akademie věd ČR prosadily a řadu let úspěšně plnily.

Data a sociologické metody Petr Matějů považoval vždy za nezbytnou součást sociologie. Využíval mnohorozměrné techniky analýzy dat a již na konci osmdesátých let se stal odborníkem na metodu strukturního modelování. Když se magisterští studenti ještě dnes chtějí dobře připravit na zkoušku ze sociologické metodologie, rádi sáhnou po jeho přehledové stati o strukturním modelování z roku 1989 i po jeho četných příkladech užití této metody až do dneška.

Petr Matějů patřil bezesporu k té hrstce českých a moravských sociologů, kteří pracovali hned od počátku, jakmile to bylo možné, v neformálních vědeckých sociálních sítích a řešili stejné nebo podobné sociologické problémy jako jejich kolegové ve Wisconsinu, v Los Angeles, v Haagu či Amsterdamu, v New Yorku, v Berlíně, ve Varšavě či v Budapešti, a velmi často společně s nimi. Mladší týmoví kolegové a spolupracovnice Petra Matějů se tak úspěšně zapojili do mezinárodní spolupráce mimo jiné i díky odborné spolupráci, kterou navázali Petr a někteří další čeští sociologové hned na počátku devadesátých let a předtím. Také pozdější rozvoj mezinárodních výzkumů ISSP, EVS, ISJP, SIALS a PIAAC je zaslouženě spojen se jménem Petra Matějů, i když pochopitelně i se jmény dalších českých sociologů.

Po listopadu 1989 se československá sociologie začala proměňovat. Ředitelem obnoveného Sociologického ústavu se stal Jiří Musil, který již tehdy v sociologii města patřil ke světově uznávaným sociologům. Jeho dvěma zástupci byli jmenováni Petr Matějů a Michal Illner. Petr se stal vedoucím oddělení sociální stratifikace a další dvě desetiletí pak na Sociologickém ústavu působil.

Po dobu téměř sedmi let od roku 2008 do roku 2014 vedl Petr Matějů Grantovou agenturu ČR a udával tón jejímu zaměření. Prosazoval, v některých letech úspěšně, spravedlivý podíl společenských věd na rozdělovaných prostředcích na vědu. Snažil se o důstojnější postavení řešitele grantu ve vztahu k instituci, která grant spravuje. Měl zásluhu např. na udržení české účasti ve významných mezinárodních srovnávacích sociologických projektech. Dařilo se mu připravit a rozvíjet dvoustranné smlouvy pro grantovou spolupráci s Německem, Rakouskem, Tchaj-wanem.

Jeho učitelská dráha začala nejprve nenápadně. Stal se dříve autorem vědeckých studií, které četli vysokoškolští studenti, než se stal jejich učitelem. Spoluzakládal počátkem devadesátých let Anglo-American College, vysokou školu, která si již během několika let získala značnou prestiž ve společenských vědách, a několik let na ní učil. Také působil více než desetiletí na Masarykově univerzitě v Brně a udržoval těsnou spolupráci s profesorem Ivem Možným a dalšími kolegy z Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Právě v Brně byl habilitován a právě zde získal profesuru. Dále intenzivně spolupracoval s Vysokou školou finanční a správní. Vyučoval zde jako profesor sociologie a byl jeden čas i děkanem Fakulty sociálních studií této školy. V posledních letech se zde podílel především na řešení velkých výzkumných projektů.

V roce 2002 se Petr Matějíř podílel na založení Institutu pro sociální a ekonomické analýzy, z.s. (ISEA). V prvních letech tento think-tank také vedl. S několika spolupracovníky tohoto centra vstoupil do soutěže o vědecké granty. Výsledkem byla navázaná spolupráce, řada publikací, účast na konferencích i stati publikované v zahraničí. Přispěl jako jeden z autorů i k úspěchu zajímavé monografie vydané v Sociologickém nakladatelství (SLON) *Konfrontace hodnot v pozdní modernitě*.

Poslední vědeckou publikací, na niž se Petr v roce 2016 soustředil, je kniha k novému tématu s názvem, který mnohé skrývá i mnohé napovídá: *Moc krásy: Pomáhá krása a atraktivita k životnímu úspěchu?* Právě vyšla v nakladatelství Karolinum. Pokud bude čtenář pozorně sledovat Petrovy argumenty v několika kapitolách, na jejichž analýzách a textu se podílel, musí si všimnout, jak promyšleně autor vysvětlil složité výsledky, jejichž interpretace nemůže být jednoduchá.

Petr Matějíř rozhodně nebyl mužem kompromisů. Jeho zásadovost mu způsobovala řadu překážek. Byl principiální za všech okolností. Jeho poctivý přístup mu umožnil prožít život plný cenných poznání. Mnozí si vážili jeho inovací, myšlenek a velkorysých projektů, do nichž je s nadšením vždy zval. Uskutečnil v praxi sen každého sociologa. Byl tištěn, čten a citován. Jeho zjištění, důkazy a objevy vyvolávaly zasloužený zájem. Věřím, že budeme ještě dlouho číst jeho články a knížky, vzpomínat na jeho přesvědčivá slova a necháme se jimi inspirovat.

Hynek Jeřábek